

Antropia⁴

Filosofie

Syllabus voor zij-instromers

Peter De Cleen • Wouter Haers • Veerle Lanszweert • Lies Rock

Inhoud

Thema 1 Hoe moet ik handelen?

Hoofdstuk 1 - Moraal en ethiek

- 1 Moraalfilosofie of ethiek
 - 2 Morele dilemma's
-

Hoofdstuk 2 - Soorten ethiek

- 1 Morele vraagstukken
 - 2 Gevolgenethiek
 - 3 Plichtethiek
-

Thema 2 Wat kan ik weten?

Hoofdstuk 3 - Dit is geen bullshit!

- 1 Waarheid, leugen en bullshit
 - 2 Kennis volgens Socrates
 - 3 Kennis volgens Plato
 - 4 Kennis volgens Aristoteles
 - 5 Kennis volgens Ockham
-

Hoofdstuk 4 - Empirisme en rationalisme

- 1 Fundamenten van kennis
 - 2 Rationalisme
 - 3 Empirisme
-

Hoofdstuk 5 - (On)logisch denken

- 1 Redeneervormen
 - 2 Drogredenen
 - 3 Denkfouten
-

Hoofdstuk 6 - De wetenschappelijke methode

- 1 Wetenschapsfilosofie
 - 2 Wetenschappelijke aanpak
-

Thema 3 Wat mag ik hopen?

Hoofdstuk 7 - Wat is de ideale staat?

- 1 **Plato**
- 2 **Aristoteles**
- 3 **Machiavelli**

Hoofdstuk 8 - Een rechtvaardige samenleving

- 1 **Sociale rechtvaardigheid**
 - 2 **Inkomen en rijkdom**
-

GRATIS VERSIE. BEPERKTE EN GESLOTEN VERSPREIDING.

Dit leermiddel is een gratis versie die niet door Plantyn zal worden gecommmercialiseerd, alleen voor de bestemming is bestemd en in geen geval door deze laatste mag worden gereproduceerd of verspreid buiten de omgeving zoals omschreven door Plantyn. Plantyn behoudt zich alle rechten op dit punt uitdrukkelijk voor.

THEMA 1

Hoe moet ik handelen?

HOOFDSTUK 1 Ethiek

1 Moraalfilosofie of ethiek

Het domein binnen de filosofie waarin kritisch wordt nagedacht over het goede (doen) en het goede leven, heet de **moraalfilosofie** of **ethiek**.

Een aantal centrale vragen waarop een antwoord gezocht wordt, zijn:

- Hoe ben ik een goed mens?
- Wat is een waardevol leven?
- Bestaat er iets dat altijd goed is?
- Mag ik liegen?
- Wat is goed handelen?

Moraalfilosofen verschillen van mening over de antwoorden op die vragen (zie hoofdstuk 3).

Onder **moraalfilosofie** verstaan we de studie van gebruiken, waarden en normen die verbonden zijn met het goede leven en het juiste handelen. De term **ethiek** is daarvoor een synoniem.

Om het goede te doen, stelde de Italiaanse filosoof **Thomas van Aquino** (1225-1274) ooit: 'Als je mensen dwingt het goede te doen, gaan mensen de dwang gehoorzamen in plaats van het goede te dienen. Ze doen dan niet meer het goede omdat het goed is, maar omdat het moet van de autoriteiten.'

Er kan niet alleen kritisch worden nagedacht over de moraal van mensen. Ook het nadenken over de vraag of dieren een moraal hebben en dus moreel gedrag kunnen vertonen, is onderwerp van de moraalfilosofie.

Carlo Crivelli, Thomas van Aquino, 1476

2 Morele dilemma's

Morele dilemma's zijn situaties waarbij er verschillende alternatieven zijn die allemaal op zekere bezwaren kunnen stuiten. In een dilemma komen verschillende waarden aan bod die met elkaar botsen. Het is de bedoeling om een keuze te maken, waarbij je moet afwegen welke waarde het zwaarst weegt.

De Italiaanse filosofe **Francesca Minerva** (1981) onderzoekt het fenomeen *lookism*, de discriminatie van mensen op basis van looks. Ze lichtte haar onderzoek toe in een interview.

'Lookism is een vorm van discriminatie met meer negatieve gevolgen dan we denken. We hebben data waaruit blijkt dat onaantrekkelijke mensen zich echt op een lager welzijnsniveau bevinden. Ze krijgen minder kansen in het leven en verdienen zelfs minder dan gemiddeld – voor een gewoon inkomen wordt het verschil geschat op ongeveer 120 000 dollar in de loop van een leven. Ze vinden moeilijker een job, en ga zo maar door.'

Wat kunnen we daaraan doen?

'Ik probeer eerst in kaart te brengen wat de problemen precies zijn. Zo beoordelen we mensen ook anders als ze minder aantrekkelijk zijn: bij mooie mensen gaan we ervan uit dat ze ook wel slim en nobel zullen zijn. De consequenties daarvan kunnen enorm zijn. Ik heb het natuurlijk niet over mensen die gemiddeld aantrekkelijk zijn, we kunnen niet allemaal topmodellen zijn. Maar er zijn mensen bij wie de looks tot problemen leiden.'

Maar nogmaals: wat doen we daaraan?

'Eerst en vooral: ons daarvan bewust worden. Dat we die vooroordelen hebben en dat die niet kloppen. Ook bepaalde vormen van overheidssteun moeten denkbaar zijn. Zo is het in veel landen de normaalste zaak van de wereld dat kinderen met flaporen een chirurgische ingreep ondergaan om hun oren dicht bij het hoofd te brengen. Het gebeurt dus al dat cosmetische ingrepen worden terugbetaald door de overheid. Laten we nadenken of we dat ook in andere gevallen moeten doen.'

Een nieuwe neus op kosten van de overheid?

'Waarom niet? Vanwege de impact op het leven van mensen, is dat een debat waard. Bij welke vormen van neus en kin vinden we een ingreep geoorloofd? Wat doen we bij sollicitaties om te vermijden dat minder aantrekkelijke mensen geen kans krijgen? Wat met dating apps?' [...]

De Ceulaer, J. (2018, 24 november). 'Die doodsb bedreigingen waren angstaanjagend', De Morgen.

Volgens Minerva moeten we de vraag durven te stellen of je als overheid minder aantrekkelijke mensen de kans moet geven om cosmetische ingrepen te laten uitvoeren en die terug te betalen.

HOOFDSTUK 2 Soorten ethiek

1 Morele vraagstukken

Ethische dilemma's helpen om de factoren te analyseren die het gedrag van een individu of groep bepalen (zie hoofdstuk 1). In dit hoofdstuk werken we de verschillende invalshoeken verder uit om een morele keuze te maken.

1. Lees de situaties en leef je in.

1

Je brengt de middag door met een goede vriend, die niet erg populair is. Je komt enkele vrienden tegen die je uitnodigen om mee te gaan kijken naar een film die je allang wilt zien. Ze zeggen dat je onpopulaire vriend niet mag meekomen.

- Wat doe je?

.....

- Wat is volgens jou het beste om te doen?

.....

- Welke waarde komt hier aan bod?

.....

2

De school organiseert een excursie naar het buitenland. Iedereen kijkt er erg naar uit. Je klas organiseert een spaghettiavond om de kosten van de reis te drukken. In je klas zit een leerling met een beperking. Wanneer de vertrekdatum dichterbij komt, overloopt de klastitularis het reisschema. Hij vermeldt er luchtig bij dat de uitstap niet geschikt is voor personen met een beperking. De klastitularis houdt vol dat de reis fysiek uitputtend zal zijn en dat de toegankelijkheid voor mensen met een beperking niet overal wordt gegarandeerd.

De bovenstaande situaties beschrijven omstandigheden waarin het misschien niet meteen duidelijk is welke morele keuze de beste is. Het zijn **ethische dilemma's**. Je weegt verschillende opties af en probeert rekening te houden met verscheidene factoren. Afhankelijk van de prioriteit die je geeft aan bepaalde waarden in de situatie, kan je antwoord verschillen van dat van anderen.

2. Met welke factoren houd je rekening bij het maken van een morele keuze?

-
-
-
-

Een ethisch dilemma kan vanuit verschillende invalshoeken benaderd worden. Zo worden er twee soorten ethiek onderscheiden: **gevolgenethiek** en **plichtethiek**.

2 Gevolgenethiek

De Engelse jurist en filosoof **Jeremy Bentham** (1748-1832) was een van de grondleggers van de gevolgenethiek of het **consequentialisme**. In 1789 schreef hij *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Daarin claimde hij dat een handeling als juist of verkeerd wordt beschouwd afhankelijk van de gevolgen. De handeling is beter naarmate de gevolgen een grotere bijdrage leveren aan het algemeen nut, ongeacht de kwaliteit van die handeling. Die denkwijze wordt **utilitarisme** genoemd, naar de Latijnse term *utilitas* (nut).

Het maximaliseren van het algemeen nut wordt gezien als het nastreven van het grootste geluk voor het grootste aantal mensen.

Voor Bentham is geluk het saldo van genot en pijn. Zo stelt hij bijvoorbeeld dat dronkenschap zorgt voor plezier, maar dat dat slechts van korte duur is en gepaard gaat met de pijn van de kater achteraf. Hij doelt dus op zoveel mogelijk genot en zo weinig mogelijk pijn. Dat saldo is onderhevig aan zeven **variabelen**, namelijk:

- **intensiteit**: hoe hevig en diepgaand is het genot?
- **duur**: hoelang duurt het genot?
- **zekerheid**: hoe zeker is het genot?
- **nabijheid**: hoelang duurt het nog voordat het genot kan worden beleefd?
- **productiviteit**: hoeveel genotsmomenten brengt het genot nog meer met zich mee?
- **zuiverheid**: tot op welke hoogte is het genot vrij van pijn?
- **reikwijdte**: hoeveel mensen zullen het genot meebelevan?

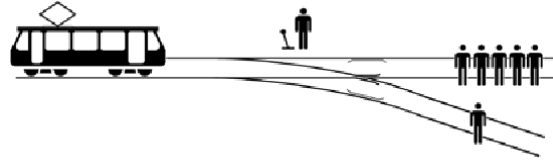
Thomas Frye, Portret van Jeremy Bentham, 1760-62

Het goede is volgens Bentham optelbaar: het gaat om de totale hoeveelheid geluk voor de groep die door een handeling wordt voortgebracht. In zijn berekening van geluk, is het belangrijk het geluk van anderen mee op te nemen. Je eigen geluk neemt immers toe wanneer anderen ook gelukkig zijn.

Gedachte-experiment
Lees het trolley-dilemma.

Een trein dendert tegen hoge snelheid in de richting van vijf mensen die op het spoor werken. Jij kunt aan de wissel trekken, zodat de trein van spoor verandert. Op het andere spoor staat één persoon. Elke persoon waarmee de trein in contact komt, zal sterven.

- Zou jij eerder wel of eerder niet aan de hendel trekken? Waarom wel/niet?

.....

.....

- Tussen welke gevolgen moet je kiezen?

.....

.....

- Wat zou een utilitarist doen?

.....

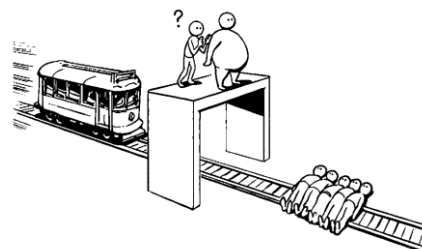
.....

- Met welk principe komt wat een utilitarist zou doen in conflict?

Gedachte-experiment
Lees het volgende trolley-dilemma.

Een trein dendert in de richting van vijf mensen, die vastgebonden liggen op het spoor. Jij staat op een brug. Als jij een zware persoon van de brug duwt, wordt de trein gestopt en kun je de vijf mensen op het spoor redden.

- Zou je de zware man van de brug duwen of niet? Waarom wel/niet?

.....

.....

- Waarin ligt het verschil met het vorige dilemma?

.....

.....

Als in het consequentialisme enkel de gevolgen tellen, is de intentie niet van belang. Het doet er niet toe of iemand de situatie heeft veroorzaakt of had kunnen voorkomen. De handeling staat dus los van de individualiteit of morele aansprakelijkheid (volgens Bentham).

3 Plichtethiek

De Duitse filosoof **Immanuel Kant** (1724-1804) kwam op voor de mondigheid van iedere burger. ‘*Sapere aude,*’ durf te denken, was zijn favoriete aansporing. Hij pleitte voor de **autonomie** van de mens, die zich voor zijn ethische handelen als rationeel wezen beroept op de rede. De rationele principes van het ethisch handelen zijn onafhankelijk van de situatie of de gevolgen ervan, altijd en voor iedereen geldig.

Daarom formuleerde Kant zijn **categorische imperatief**: ‘Handel zo, dat de stelregel van uw wil tegelijkertijd altijd als stelregel van een algemene wetgeving kan gelden.’ *Imperatief* betekent dat een persoon iets moet doen. Voor wie bijvoorbeeld geen dorst meer wil hebben, is het noodzakelijk dat hij iets drinkt. Een imperatief is ‘categorisch’, wanneer het ten alle tijden en in alle situaties waar is. De plicht om moreel te handelen naast zich neerleggen, betekent een schending van de rationele aard van de mens.

3. **Formuleer de categorische imperatief in je eigen woorden. Welk principe herken je erin?**

.....

Kant doet een beroep op de intrinsieke of wezenlijke goede bedoeling, en zet de autonomie van de wil centraal. Wanneer je immers bepaalt wat het juiste is om te doen, dan komt die beslissing uit jezelf. Je laat je oordeel niet afhangen van wat een godsdienst voorschrijft of van iemand anders die zou straffen of belonen. Kant rekent op het onafhankelijk denkvermogen van de mens als basis van de categorische imperatief. Hij keurt de **heteronomie**, de afhankelijkheid van de wetten of regels van anderen, af. De mens mag enkel steunen op de rede.

4. Lees de volgende situatie. Welke regels van de plichtethiek komen met elkaar in conflict?

Je bent uitgenodigd op een officieel etentje. Jammer genoeg vind je de maaltijd echt niet lekker. De gastheer en -vrouw vragen jou verwachtingsvol of het smaakt.

.....
.....
.....

De categorische imperatief legt de dubbelzijdigheid van jouw rechten bloot. Anderen hebben namelijk dezelfde rechten als jij, wat inhoudt dat jij plichten hebt tegenover anderen. Als je als mens geboren wordt, heb je bijvoorbeeld recht op een naam. Maar dat houdt in dat jij zelf de morele plicht hebt om de ander ook bij zijn naam aan te spreken (en geen scheldwoorden of vernederende bijnamen te gebruiken).

Het samengaan van rechten en plichten in onze samenleving zorgt ervoor dat er ethische principes nodig zijn, die de maatstaven vormen van het ethische en politieke handelen in de wereld. Volgens Kant is het belangrijk dat die principes **universeel** over de verschillende landen en culturen heen hanteerbaar zijn én dat ze gebaseerd zijn op de rede. Persoonlijke emoties of intuïtie tellen niet mee.

THEMA 2

Wat kan ik weten?

HOOFDSTUK 3 Dit is geen bullshit!

1 Waarheid, leugen en bullshit

Hoe kunnen we dingen over de wereld te weten komen? Een filosoof vraagt zich af hoe we aan onze kennis over de wereld komen en of die kennis waar is. De **kenleer** is het vakgebied binnen de filosofie dat zich specifiek bezighoudt met vragen over betrouwbare kennis. Wat is het verschil tussen een mening en een feit (kennis)? Wanneer is iets waar?

De Amerikaanse filosoof **Harry Frankfurt** (1929) maakt een onderscheid tussen waarheid, leugen en bullshit. Voor hem is een leugenaar iemand die opzettelijk onwaarheden vertelt. Als je liegt, dan weet je wat de waarheid is, maar je vertelt iets anders.

Als je bijvoorbeeld te laat thuiskomt na een fuif, zeg je tegen je ouders: 'Ik vond mijn fiets niet, omdat er zoveel fietsen stonden geparkeerd.' Je weet wat de waarheid is (je had nog geen zin om naar huis te gaan), maar je kiest ervoor om die te verbergen en een **leugen** te vertellen. Iedereen zal je antwoord ook evident of logisch vinden.

Iemand die **bullshit** verkondigt, kletst maar wat uit zijn nek zonder erom te geven of het waar is wat hij vertelt. Hij zegt het gewoon omdat het hem goed uitkomt en verzint daarom een

Harry Frankfurt

hele context. De 'zeveaar' is dus onverschillig ten aanzien van de waarheid en hij heeft niet de intentie om de waarheid te ontkennen.

Stel dat je bijvoorbeeld ruzie hebt met Jan. Tegen je vrienden vertel je dat Jan niet te vertrouwen is, omdat hij over jou roddelt. Je 'weet' dat zagezegd omdat een andere vriend dat ook heeft meegemaakt met Jan. Op dat moment ben je aan het zeveren. Je verzint allerlei redenen om aan te tonen dat Jan onbetrouwbaar is. Of die redenen logisch klinken maakt niet uit, zolang je vrienden maar jouw kant kiezen. De zeveaar heeft dus niet de intentie om anderen onwaarheden te laten geloven. Dat laat hem koud, in tegenstelling tot een leugenaar die opzettelijk de waarheid verdraait.

Het verschil tussen leugen en bullshit kan schematisch als volgt worden voorgesteld.

	Leugen	Bullshit
Omschrijving	Iemand die liegt, weet wat de waarheid is.	Iemand die 'zevert', weet niet of wat hij zegt waar is of niet, of trekt zich het niet aan of het waar is of niet.
Bedoeling	Hij vertelt iets anders om de waarheid te verbergen.	Hij zegt wat hem het beste uitkomt.
Bereik	Hij ontkent of verbergt één specifieke waarheid.	Hij bedenkt een hele context.
Methode	Hij bouwt een logische redenering op.	Hij gaat op een creatieve manier te werk in het verzinnen van een (on)logische context.

De Amerikaanse president Donald Trump beweerde in 2017 dat er meer toeschouwers waren bij zijn inwijding als president dan bij Barack Obama.

Ook Sean Spicer, Trumps toenmalige woordvoerder, tweette dat het de drukst bijgewoonde inwijding was. Zoals je op de foto's merkt, is die bewering complete bullshit.

De foto die werd getweet was eigenlijk een foto van president Obama's inwijding.

Trump en Spicer deden die uitspraak omdat zij dachten dat het publiek dat wilde horen. Niet elke uitspraak, ook al heeft de president van Amerika ze gedaan, is dus waar. Kellyanne Conway, de toenmalige campagneleider van Trump, zei in een interview dat Sean Spicer daar 'alternatieve feiten' over heeft gegeven. Conway kreeg voor het bedenken van die term de *Doublespeak Award*. Die prijs gaat naar mensen die opvallen door hun misleidend taalgebruik. Trump en zijn aanhangers zetten de journalisten die feitelijk bewijsmateriaal hadden weg als onbetrouwbaar, omdat ze nepnieuws brachten. Zij brengen zelf de alternatieve waarheid. Veel mensen volgden Trumps visie, omdat hij zei wat velen dachten.

Inwijding Trump (2017)

Inwijding Obama (2009)

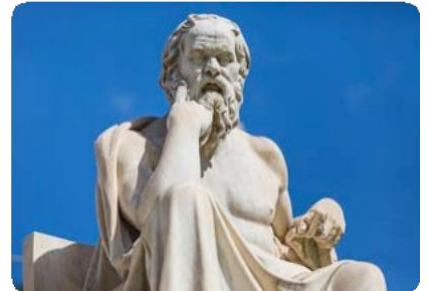
De Amerikaans-Duitse moraalfilosofoe **Susan Neiman** (1955) stelt dat we sinds Trump leven in het tijdperk van de **alternatieve feiten**. Dat zijn afwijkende of andere feiten die vaak verzonnen zijn en die een andere zienswijze willen promoten. Door een overaanbod aan informatie is het voor mensen moeilijk om nog het onderscheid te maken tussen objectieve waarheid en subjectieve mening, volgens Neiman. Mensen gaan daardoor alles in vraag stellen. Ze twijfelen zelfs aan de gevestigde nieuwsmedia en wetenschappelijke inzichten. De waarheid bestaat nog, maar ze doet er niet meer toe bij het vormen van een mening. In die context is er sprake

van **post-truth** (voorbij de waarheid). De objectieve standaard voor wat een feit is, verdwijnt. Zo vervaagt het duidelijke verschil tussen feit en mening. Daardoor spelen objectieve feiten minder een rol in het publieke debat en halen emoties en persoonlijke overtuiging de bovenhand.

2 Kennis volgens Socrates

Het is niet altijd eenvoudig om een onderscheid te maken tussen wat waarheid, leugen of bullshit is. Waarheid wordt gezien als een voorwaarde om van kennis te spreken. Een foute bewering kan immers bezwaarlijk als kennis worden bestempeld. Hoe kun je weten of een uitspraak waar is en dus het label 'kennis' verdient? De Griekse filosoof **Socrates** dacht als een van de eersten na over die vraag. In Plato's dialoog *Theaetetus* gaat Socrates met Theaetetus op zoek naar het antwoord op de vraag: wat is kennis? Elke definitie van Theaetetus wordt door Socrates na kritisch onderzoek verworpen. Toch wil Theaetetus weten wat kennis is. Dat komt volgens Socrates omdat hij een inzicht wil verwoorden, maar zoals met een geboorte de bevalling niet op gang wil komen, laat het verwoorden van het inzicht ook op zich wachten. Socrates helpt hem daarbij, net zoals een vroedvrouw helpt om een kind ter wereld te brengen.

Volgens Socrates is kennis al in ons aanwezig. Dat toont hij in Plato's dialoog *Meno*. Daarin helpt Socrates een slaaf een geometrisch probleem oplossen, ook al heeft die geen voorkennis van geometrie. Door de slaaf op de goede manier te ondervragen, komt hij tot de juiste antwoorden. De slaaf herinnert zich die wiskundige kennis.

Niet elke ware bewering is kennis, volgens Socrates. Iemand kan bij toeval een ware bewering doen, door juist te gokken en zo de waarheid te zeggen. Als iemand je bijvoorbeeld vraagt hoe laat het is, kun je al grappend zeggen dat het vijf voor twaalf is. Als blijkt dat het inderdaad vijf voor twaalf is, dan doe je een ware bewering. Dat betekent echter niet dat je kennis hebt. Het is niet voldoende om een ware bewering te hebben om van kennis te spreken. Er zijn ook goede redenen nodig om de waarheid van de bewering te rechtvaardigen, bijvoorbeeld omdat je op je horloge hebt gekeken. Er kan dus maar sprake zijn van kennis als goede redenen de bewering rechtvaardigen, aldus Socrates.

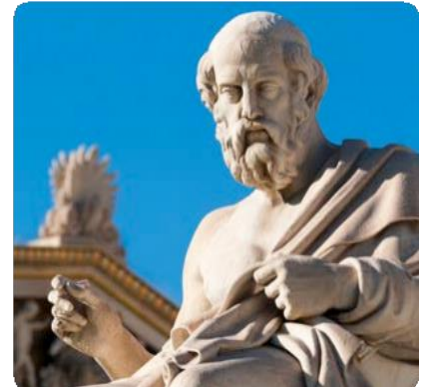
1. Welke elementen zijn volgens Socrates noodzakelijk om van kennis te spreken?

.....

.....

3 Kennis volgens Plato

Net als Socrates gaat zijn leerling **Plato** (427-347 v.C.) ervan uit dat kennis al in de mens aanwezig is. Plato vindt dat je slechts kennis van de wereld kunt krijgen, als je de '**wezenlijke eigenschappen**' of '**ideeën**' kunt benoemen. Dat betekent zoveel als de **essentie** of het wezen vatten. Je herkent bijvoorbeeld iets als boom wanneer je inziet dat die boom bepaalde eigenschappen heeft die het tot de soort 'boom' doen behoren. Net zoals je overal wezens ziet die je herkent als 'mens', ook al zijn ze zo verschillend van elkaar. Zelfs al heeft iemand een been verloren, hij blijft een mens. Die wezenlijke eigenschappen of ideeën kunnen zich niet in deze zintuiglijke wereld bevinden. Je ziet bijvoorbeeld verschillende paarden, maar de idee 'paard' of de wezenlijke eigenschappen van een paard kom je niet tegen. Toch moet de idee 'paard' bestaan, want anders zou je de verschillende paarden nooit kunnen herkennen als paard.

Plato

Omdat die ideeën onveranderlijk en eeuwig zijn, situeerde Plato ze in een andere wereld: de **Ideeën-wereld**. Plato was ervan overtuigd dat kennis enkel via het verstand tot stand kon komen. Door inzicht krijg je kennis van de wereld. Daarom wordt Plato een **rationalist** genoemd. De rede of de *ratio* is de bron van kennis.

Inzicht krijgen en kennis verwerven is echter geen eenvoudige zaak, volgens Plato. In zijn dialoog *De Staat* beschrijft hij met een **allegorie** (symbolische voorstelling) hoe moeilijk dat is.

2. Lees de allegorie van de grot.

Socrates: Stel je voor dat er mensen zitten opgesloten in een ondergrondse grot met een lange toegang naar het daglicht. Van jongs af zijn ze daar aan benen en hals geketend, zodat ze niet kunnen bewegen en alleen maar voor zich uit kunnen kijken. Ze hebben enkel licht door een vuur dat hoog boven hen, in de verte achter hun rug brandt. Tussen het vuur en de gevangenen in loopt een weg. Langs die weg is een muurtje opgetrokken [...].

Glauco: Ik kan het me voorstellen.

Socrates: Stel je dan ook voor dat er langs dat muurtje mensen lopen met allerhande voorwerpen, met beelden van mensen en dieren die boven het muurtje uitsteken. Enkelen van hen praten, anderen zwijgen.

Glauco: Een niet alledaags tafereel en niet alledaagse gevangenen! [...]

Socrates: Stel dat de gevangenen met elkaar konden praten en er een spel van hadden gemaakt om de voorwerpen te benoemen. Denk je niet dat ze van mening zijn dat ze de werkelijke voorwerpen aan het benoemen zijn? [...]

Glauco: Dat kan gewoon niet anders.

Socrates: Stel je nu eens voor dat één van hen bevrijd werd van zijn boeien en ertoe gedwongen werd plotseling op te staan en op te kijken naar het licht. Stel je ook voor dat hij daarbij pijn zou ervaren en dat hij door het flakkeren van het vuur geen onderscheid kan maken tussen de verschillende schaduwen. Wat zou hij zeggen, denk je, als iemand hem zei dat alles wat hij tot dan toe zag flauwekul was, maar dat hij nu een juistere kijk heeft op de zaken? En wat zou hij zeggen als men hem één voor één de voorwerpen aanwees en hem telkens de vraag stelde: 'Wat is dat?' Denk je niet dat hij in verlegenheid zou raken en denken dat, wat hij daarvoor zag, échter was dan wat men hem nu aanwijst?

Glauco: Veel echter. [...]

Socrates: En als iemand hem dan met geweld over de ruwe, steile opgaande weg naar buiten sleepte, zou hij dan geen pijn hebben en zich ergeren aan zo'n behandeling? En als hij in het daglicht komt en de felle zonnestralen hem verblinden, zou hij dan nog iets zien en herkennen?

Glauco: Ten minste niet onmiddellijk.

Socrates: Wil hij daarboven iets zien, dan zullen zijn ogen moeten wennen aan het licht. Eerst zou hij de schaduwen het makkelijkst zien, dan de weerspiegelingen van mensen en dingen in het water, vervolgens de dingen zelf. Van die dingen zal hij gemakkelijker de hemellichamen en de hemel zelf zien, wanneer hij 's nachts opkijkt naar het licht van maan en sterren, dan dat hij overdag naar de zon en het zonlicht zou kijken.

Glauco: Natuurlijk. [...]

Socrates: En dan kan hij daarover beginnen te redeneren en zal hij tot de conclusie komen dat zij het is die de jaargetijden en de jaren doet ontstaan, die alles in de zichtbare wereld regeert en die in zekere zin de oorzaak is van alles wat hij en zijn medegevangenen altijd zagen.

Glauco: Tot die conclusie zal hij klaarblijkelijk komen.

Socrates: En als hij dan terugdenkt aan zijn vroeger verblijf in de ondergrondse grot en aan zijn medegevangenen, zou hij zichzelf niet gelukkig achten en de anderen beklagen?

Glauco: Diep beklagen.

Socrates: Veronderstel nu eens dat zij in de grot de gewoonte hadden om degene die het beste was in het benoemen van wat ze zagen, te prijzen en te loven voor zijn kunde. Denk je dat hij jaloers zou zijn op wie het meeste lof oogst?

Glauco: Ik denk dat hij zijn leven van nu zal verkiezen.

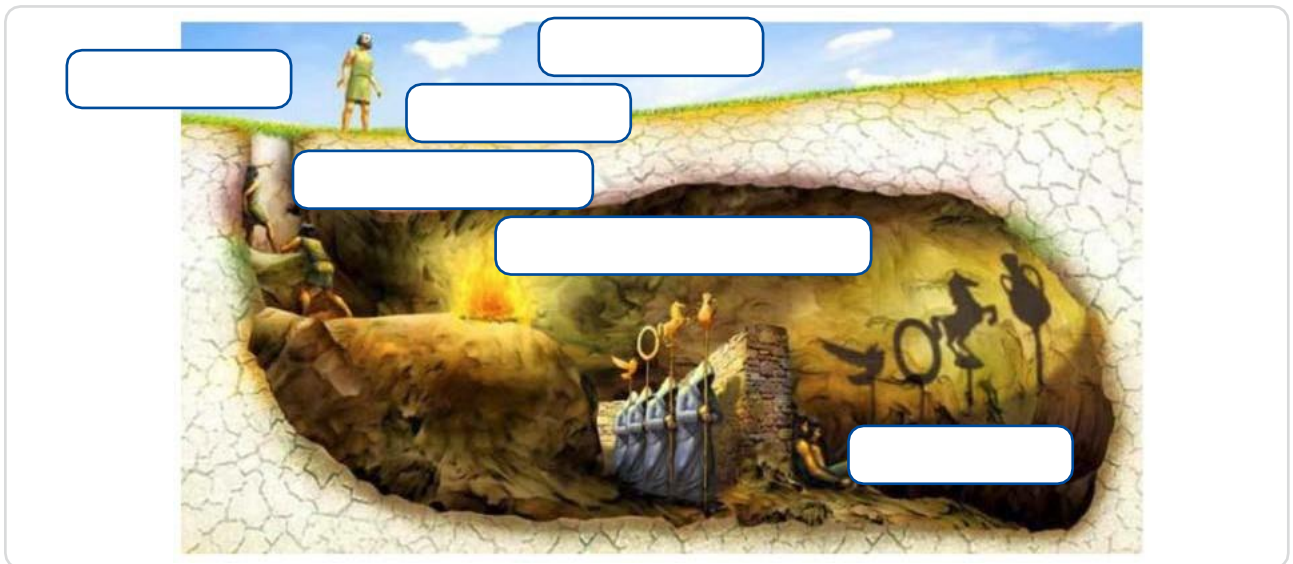
Socrates: En als hij in de grot zou afdalen en wéér zijn oordeel moest uitspreken over die schaduwen daar en weer die wedstrijd zou moeten aangaan, zou hij dan geen raar figuur slaan zolang zijn ogen niet gewend zijn aan het weinige licht in de grot? Stel dat hij iemand zou proberen te bevrijden en hem trachten uit de grot te slepen, zouden ze hem dan niet van kant maken als ze hem in handen konden krijgen? →

Glauco: Zonder twijfel.

Socrates: Dit beeld, Glauco, moet je nu toepassen op wat we hiervoor zeiden. De waarneembare wereld moet je gelijkstellen met het verblijf in de grot. De tocht naar boven en het zien van de dingen in het zonlicht moet je gelijkstellen met de opstijging van de ziel naar de verstandelijk-kenbare wereld.

Vrij naar: Plato (1999). *De staat* (VII 514A - 520A). (De Win, X. herziene vert.). Kapellen: Pelckmans, Baarn: Agora. (Origineel werk gepubliceerd omstreeks 380 v.C.)

- Teken de grot zoals Plato die beschrijft.
- Plaats de volgende begrippen op de tekening:
opstijging van de ziel - Ideeënwereld - zintuiglijke werkelijkheid - kennis - mening - waarheid

3. Noteer de volgende begrippen op de juiste plaats in de tabel:

eeuwig - mening - onvolmaakt - volmaakt - in tijd en ruimte - niet waarneembaar - veranderlijk - waarneembaar - kennis - onveranderlijk.

Zintuiglijke wereld	Ideeënwereld

Plato vergelijkt ons leven met het leven in een ondergrondse grot. Volgens hem denken de meeste mensen dat wat ze zien (het spel van schaduwen op de wand) de echte werkelijkheid is. Elke gevangene heeft er ook zijn mening over en denkt te weten wat de schaduwen voorstellen. Het is pas als hij bevrijd wordt van zijn ketens, dat hij kan opstaan en omkijken. Na enige tijd en moeite ziet hij in dat wat hij tot nu voor waar had aangenomen niet meer is dan schaduwen.

Het is echter pas als de bevrijde gevangene met geweld uit de grot wordt getrokken, dat hij de echte wereld leert kennen. Plato gebruikt dat beeld om het opstijgen van de ziel naar de verstandelijk-kenbare wereld, de Ideeënwereld, weer te geven. De ziel moet echter wennen aan het felle zonlicht. Zij kan niet alles ineens zien. Pas na een tijd zal ze de zon kunnen zien. Het Goede is namelijk de moeilijkste idee om inzicht in te krijgen. Voor Plato is zij de oorzaak van alles en de bron van kennis. Om de werkelijkheid echt te kennen, moet onze ziel terug naar die Ideeënwereld gaan. Daarom ziet Plato het lichaam, behorend tot de zintuiglijk waarneembare wereld, als een kerker waarin de ziel wordt gevangengehouden.

4. Waarvoor staan de onderstaande begrippen symbool?

- grot:
- het benoemen van de schaduwen:
- beelden achter het muurtje:
- licht van het vuur:
- tocht uit de grot:
- gelukkig zijn buiten de grot:
- zon:

4 Kennis volgens Aristoteles

Stof tot nadenken

Kun je iets kennen dat je nooit hebt waargenomen?

.....

.....

De Griekse filosoof **Aristoteles** (384-322 v.C.), leerling van Plato, vindt ook dat kennis opgedaan wordt door de wezenlijke eigenschappen op te sporen. Plato gaat er echter van uit dat individuele objecten hun essentie of wezenlijke eigenschappen ontlenen aan een idee in een andere wereld. Volgens Aristoteles zijn de zintuigen nodig om kennis op te doen. Wanneer je een paard herkent, komt dat niet (zoals Plato beweert) door een aangeboren idee van 'paard'. Je herkent een paard, omdat je verschillende paarden hebt waargenomen. Je hebt bovendien ingezien dat die paarden op elkaar gelijken, omdat ze wezenlijke eigenschappen met elkaar delen. Aristoteles noemt die wezenlijke eigenschappen de **vorm**. Ze worden concreet gemaakt in **materie**.

Volgens Aristoteles behoren fysieke eigenschappen ook tot de vorm. Het behoort tot de essentie van de mens dat hij op twee benen loopt en twee armen heeft. Wie zonder armen en benen wordt geboren, is nog altijd een mens. Volgens Aristoteles is de vorm 'mens' in dit geval niet goed gerealiseerd in de materie. Ook materialen behoren volgens hem tot de vorm. Tot de essentie van bijvoorbeeld een kip behoort namelijk dat ze veren heeft. Dat deelt de kip immers met andere kippen.

Wie kennis wil verwerven over de wereld, moet vertrekken van de waarneming van concrete dingen. Daarom wordt Aristoteles een **empirist** genoemd. De waarneming (empirie) is de bron van kennis.

5. **Bekijk de foto. Welke elementen behoren volgens Aristoteles tot de essentie?**

.....

5 Kennis volgens Ockham

Zowel Plato als Aristoteles gingen ervan uit dat de ideeën of vormen een bestaan hebben in de werkelijkheid, los van ons denken. Voor Plato bevonden ze zich in een aparte wereld: de Ideeënwereld. Voor Aristoteles kwamen ze voor in de concrete dingen.

De Engelse filosoof **Willem van Ockham** (1288-1347) vond echter dat je nooit meer mocht veronderstellen dan nodig om iets te verklaren. In de filosofie werd die opvatting van Ockham daarom '**het scheermes van Ockham**' genoemd. Het scheermes – een term die Ockham zelf niet gebruikte – snijdt als het ware alle onzin of overbodige beweringen weg.

Ockham vond dat je de kwestie van kennis perfect kunt verklaren zonder te veronderstellen dat ideeën in werkelijkheid bestaan, los van ons denken. De ideeën bevinden zich niet in de werkelijkheid, maar enkel in ons hoofd. Net als Aristoteles ging hij ervan uit dat kennis ontstaat door waarneming. Door verschillende bomen te zien en hun overeenkomsten, wordt in je hoofd de idee van een boom gevormd. Voor Aristoteles bestond die idee ook in de werkelijkheid. Ockham vond dat een overbodige bewering.

Het scheermes van Ockham heeft de wetenschappen vooruitgeholpen door wetenschappelijke modellen en theorieën niet onnodig complex te maken. Volgens de middeleeuwse opvatting draaide het zonnestelsel rond de aarde (**geocentrisme**). Dat werd afgeleid uit de waarneming dat de zon leek te draaien rond de aarde. **Nicolaas Copernicus** (1473-1543) vond het geocentrisch model veel te ingewikkeld om alle bewegingen van de planeten te verklaren. Er moesten telkens meer cirkels worden toegevoegd om de baan van planeten te laten kloppen met de observaties. Hij stelde daarom dat het veel eenvoudiger was om de zon te zien als het middelpunt van het zonnestelsel (**heliocentrisme**). Het complexe model van het geocentrisme werd uiteindelijk opzijgeschoven. Het eenvoudigere model van het heliocentrisme werd de wetenschappelijke standaard.

Schema huius præmissæ diuisionis Sphærarum.

Middeleeuwse voorstelling van het geocentrisme

Om iets te verklaren, hoeven er dus geen onnodige zaken bij betrokken te worden. Een ziekte bijvoorbeeld wordt niet veroorzaakt door een kwade geest of is geen straf van een god. Dat zijn onnodige en overbodige veronderstellingen. Een bacterie of een virus geeft immers een voldoende verklaring. Het scheermes van Ockham is een hulpmiddel tegen vergezochte theorieën.

Heliocentrisme

6. Pas het scheermes van Ockham toe en geef een eenvoudigere verklaring voor de volgende situaties.

- Een gochelaar tovert een wit konijn uit een hoge hoed. Hij beschikt dus over bovennatuurlijke krachten.

.....

.....

- Je hoort vreemde geluiden op zolder. Dat zijn vast geesten!

.....

.....

HOOFDSTUK 4 Empirisme en rationalisme

We kunnen op verschillende manieren kennis verzamelen over de wereld om ons heen. Algemeen wordt een onderscheid gemaakt tussen wetenschappelijke kennis en *common sense*, of kennis van het gezond verstand.

Gezond verstand of *common sense* is dat wat gemeenschappelijk is, wat iedereen spontaan denkt in een gemeenschap. Wie ingaat tegen de algemeen aanvaarde opvattingen, gebruikt zijn gezond verstand niet. Het gevaar bestaat echter dat wat de meerderheid denkt niet altijd juist is.

Het unieke van **wetenschappelijke kennis** berust op twee factoren. Ten eerste zijn wetenschappelijke theorieën geen wilde veronderstellingen, maar gebaseerd op zorgvuldige observaties en weldoordachte experimenten. Ten tweede zijn wetenschappelijke theorieën vaak bijzonder abstract. Ze maken gebruik van begrippen die niet aan het gezond verstand zijn ontleend en verklaren bekende gebeurtenissen in termen van dingen die we niet kunnen zien, zoals kracht, energie en warmte.

1 Fundamenten van kennis

In de 17e-18e eeuw ontstond een heel nieuw wereldbeeld in Europa. De filosofen uit die tijd zetten zich af tegen de kerk en andere autoriteiten als basis van kennis. Ze wilden de wereld in vrijheid kunnen bestuderen en de samenleving zonder dwang opnieuw inrichten. De term **Verlichting** verwees naar het licht van de rede dat scheen na de 'duisternis' van de middeleeuwen.

Daarbij stond een nieuwe vraag centraal: hoe kan ik tot zekere kennis komen? Het empirisme en het rationalisme waren twee denkrichtingen in de filosofie die daarop een antwoord probeerden te formuleren. Ze delen de zoektocht naar het fundament van onze kennis. Ze verschilden van elkaar wat betreft de bron van die ware kennis.

1. Lees de fragmenten.

'Het is niet genoeg een goed verstand te hebben, maar het voornaamste is het goed te gebruiken. [...] Zo is het niet mijn voornemen hier de methode voor te dragen, die ieder volgen moet om zijn rede goed te leiden, maar enkel te laten zien op welke wijze ik getracht heb de mijne te leiden. [...] meende ik dat ik niet beter kon doen dan voort te gaan met dat waaraan ik bezig was, dat wil zeggen, heel mijn leven te besteden aan de vervolmaking van mijn verstand en het zo ver mogelijk te brengen in de kennis der waarheid volgens de methode die ik mijzelf had voorgeschreven.'

Descartes, R. (1977). *Over de methode*. Boom.

'Zoals de wetenschap van de mens de enige solide fundering voor de andere wetenschappen is, zo moet de enige solide fundering die we aan deze wetenschap zelf kunnen geven gelegd worden op ervaring en observatie.'

Hume, D. (2007). *Traktaat over de menselijke natuur*. Boom Lemma.

- Welke tekst hoort bij rationalisme? Welke bij empirisme?

.....

- Geef aan hoe kennis wordt verworven volgens het empirisme en het rationalisme.

.....

.....

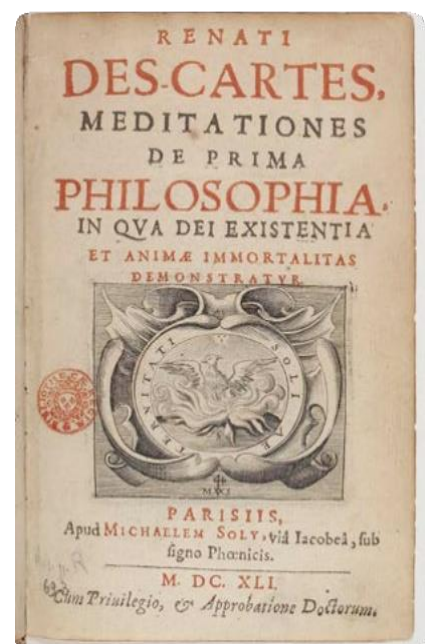
2 Rationalisme

De rationalisten gaan ervan uit dat de **rede** de bron van kennis is. Ze geloven dat de mens bepaalde aangeboren ideeën heeft. Die zijn dus in het bewustzijn van de mens aanwezig, voordat er van enige ervaring sprak is. **Logische kennis** of **verstandskennis** wordt daarom aangeduid met de term **a priori**. De logische kennis gaat aan de ervaring vooraf. Zo leid ik uit de premissen (1) 'Alle mensen zijn sterfelijk' en (2) Socrates is een mens' noodzakelijkerwijze af dat Socrates sterfelijk is. Zelfs als ik Socrates niet gekend heb, moet ik aannemen dat hij sterfelijk is. Anders hebben we geen geldige redenering gemaakt.

De rationalistische filosofie van de Franse filosoof **Descartes** (1596-1650) werd beïnvloed door grootheden als **Nicolaus Copernicus** (1473-1543) en **Galileo Galilei** (1564-1642). Op zijn beurt inspireerde Descartes de groten na hem, onder wie **Isaac Newton** (1642-1727). De kern van Descartes' filosofie is te vinden in zijn hoofdwerk *Meditationes de prima philosophia*.

Descartes vond dat de rationele mens zich moest bevrijden uit de klauwen van tradities, gewoontes en vastgeroeste meningen. Maar hoe kon je zeker zijn van bepaalde informatie? Elke kennis bouwde namelijk verder op eerder gevormde kennis en was daarom onzeker.

Descartes wilde op zoek gaan naar de kennis die onbetwifelbaar waar was. Hij werd daartoe geïnspireerd door de wiskunde. Zoals die gebouwd was op enkele axioma's (die onbetwifelbaar waar zijn) en daarop gebaseerde afleidingen, zo wilde hij ook de filosofie opbouwen. Om daartoe te komen, hanteerde hij de **radicale, methodische twijfel**. Hij zou m.a.w. aan alles twijfelen waaraan je kunt

twijfelen. Niet omdat hij onzeker was, maar omdat hij al zijn overtuigingen in vraag wilde stellen. Zittend op een stoel vroeg hij zich daarom af: 'Ben ik zeker dat ik hier wel echt op deze stoel zit?' Hij vond dat hij daar niet 100 % zeker over kon zijn, want misschien droomde hij wel dat hij daar op die stoel zat.

Vervolgens dacht Descartes: 'Ben ik zeker dat ik een lichaam heb?' Ook op die vraag was, volgens Descartes, het antwoord negatief. Misschien was er wel ergens een boze genius die Descartes de illusie gaf dat hij een mensenlichaam had. Maar, dacht Descartes, ik weet één ding wel zeker: er is 'iets' dat zich al die vragen stelt. Die vragen kunnen namelijk niet zomaar bestaan. Dat 'iets' noemde Descartes 'ik'. Op die manier kwam hij tot de beroemde uitspraak *Cogito, ergo sum* of 'Ik denk, dus ik ben'.

Dat er iets is dat zich vragen stelt, was voor Descartes het onbetwifelbare fundament. Als we iets met zekerheid willen te weten komen, moeten we het afleiden uit ons denken.

Maar daarmee had hij nog niet aangetoond dat er een wereld bestaat en dat we een zekere kennis over die wereld konden verwerven. Daarvoor deed hij een beroep op het zogenaamde **godsbewijs**. Onder alle ideeën die we hebben, is er één die niet van onszelf kan komen, namelijk de idee van de perfectie (het volmaakte, het oneindige) of ook wel God genoemd. Omdat we zelf niet perfect zijn, moet die idee wel van ergens buiten ons komen. Er bestaat dus iets buiten ons dat perfect moet zijn (volmaakt, oneindig). Zo bewees Descartes het bestaan van God.

Omdat een dergelijk volmaakt 'iets' niet kwaadaardig kan zijn (als het perfect is, is het namelijk ook Algoed), zal het ons ook niet bedriegen, redeneerde Descartes. Hij kon er dus van uitgaan dat zijn waarnemingen van de wereld klopten. Dat betekent echter niet dat die waarnemingen kennis opleveren. Veel zintuiglijke waarnemingen zijn verwarrend en onduidelijk (bv. illusies). Enkel de wetenschappelijke en wiskundige ideeën zijn klaar en helder, en kunnen we aannemen als waar. De bron van alle kennis is dus de rede. Dat maakt van Descartes een rationalist.

3 Empirisme

Empiristen menen dat we kennis over de wereld in de eerste plaats afleiden uit onze **ervaringen**, uit wat onze **zintuigen** ons aanreiken. Volgens hen hebben we dus geen aangeboren ideeën of voorstellingen van de wereld. We weten m.a.w. niets over de wereld voordat we die hebben waargenomen. **Empirische kennis** of **ervaringskennis** wordt daarom aangeduid met de term **a posteriori**. We verwerven die kennis pas ná de ervaring.

Het empirisme werd in de moderne tijd populair door de moderne wetenschappelijke methode, waarbij naast de hypothese en de theorievorming ook het **experiment** fundamenteel was. Uit concrete gecontroleerde waarnemingen werden algemene wetten afgeleid die als kennis bestempeld konden worden.

John Locke (1632-1704) was in zijn tijd in de eerste plaats een belangrijke politieke figuur, die bekendheid verwierf met zijn liberale geschrift *Two Treatises of Government* (1689). Hij staat vooral bekend als een van de grootste Britse filosofen voor zijn opvattingen over de menselijke kennis.

John Locke was de eerste filosoof die de centrale ideeën van het moderne empirisme heeft verwoord. Zijn centrale stelling over kennis is dat er geen aangeboren ideeën bestaan. De geest is bij de geboorte een schone lei, een *tabula rasa*, die beschreven zal worden door de ervaring. Dat denkmodel heeft tot vandaag de overhand in de sociale wetenschappen.

John Locke

Niet iedereen is het met de opvatting eens dat de geest bij de geboorte een *tabula rasa* is. In 2002 schreef de Canadees-Amerikaanse taalkundige en experimenteel psycholoog **Steven Pinker** (1954) het boek *Het onbeschreven blad: Over de ontkenning van een aangeboren menselijke natuur* (*The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*). Daarin betoogt hij dat het leren en het opnemen van cultuur onmogelijk zou zijn als de mens niet over mechanismen zou beschikken die de enorme massa aan zintuiglijke gegevens tot een herkenbaar aantal structuren herleiden. Ook vanuit evolutionair standpunt zou het vreemd zijn, stelt Pinker, dat alle andere dieren aangeboren mechanismen hebben waarmee ze zich (bijna) zonder cultuur in stand kunnen houden, en dat alleen de mens niet over zulke 'natuurlijke' mogelijkheden zou beschikken. Maar volgens John Locke wordt menselijke kennis dus afgeleid van ideeën die door de ervaring in de geest komen. Die ideeën kunnen in twee algemene groepen worden ingedeeld: eenvoudige ideeën en complexe ideeën. Eenvoudige ideeën (of *ideas of sensation*) zijn enkelvoudige indrukken. Het zijn de onmiddellijke producten van een zintuiglijke stimulans. Complexe ideeën (of *ideas of reflection*) worden uit eenvoudige ideeën geconstrueerd en zijn het resultaat van een interne, mentale bewerking. Eenvoudige ideeën ondergaan m.a.w. een bewerking door middel van denken, redeneren, geloof en twijfel. Het zijn ideeën van alle stoffelijke objecten, maar ook abstracte ideeën die niet iets uit de echte wereld representeren.

2. Plaats de volgende ideeën bij de juiste groep:

bitter - warm - paard - rond - stoel - eenhoorn- geel - schoonheid. Noteer de eenvoudige ideeën uit het bovenstaande lijstje en voeg een eigen voorbeeld toe.

- Noteer de complexe ideeën uit het bovenstaande lijstje en voeg een eigen voorbeeld toe.

Locke stelt zich daarnaast ook de vraag of de wereld echt zo is zoals we hem waarnemen. Kunnen we m.a.w. vertrouwen op wat onze zintuigen ons vertellen? Hij maakt daarom een onderscheid tussen **primaire** en **secundaire ervaringskwaliteiten**. Primaire kwaliteiten zijn objectief en bestaan echt. Secundaire kwaliteiten zijn subjectief en bestaan dus enkel in de geest van de waarnemer. Ze geven alleen de indrukken van de stoffelijke wereld op onze zintuigen weer.

3. Plaats de volgende ideeën bij de juiste groep:

geur - vorm - afmeting - kleur - hardheid.

- Noteer de primaire kwaliteiten uit het bovenstaande lijstje en voeg een voorbeeld toe.

- Noteer de secundaire kwaliteiten uit het bovenstaande lijstje en voeg een voorbeeld toe.

HOOFDSTUK 5 (On)logisch denken

1 Redeneervormen

Logica is het onderdeel binnen de filosofie dat zich focust op het juiste denken. Om geen onlogische of kromme redeneringen te maken, bestaan er een aantal regels waaraan het redeneren moet voldoen.

Een **redenering** bestaat uit een aantal stellingen die worden aangenomen (de zogenaamde **premissen**) en de uitspraak die er noodzakelijkerwijze uit volgt (de **conclusie**). Als de conclusie noodzakelijkerwijze volgt uit de premissen, dan is de redenering **geldig**. Dat betekent nog niet dat de redenering **waar** is. Daarvoor moeten de premissen en de conclusie elk afzonderlijk waar zijn. Waarheid en geldigheid zijn dus twee verschillende begrippen.

Alle dolfijnen zijn sterfelijk. (= waar)

Ik ben een dolfijn. (= onwaar)

Ik ben sterfelijk. (= waar)

Niet elke uitspraak in het voorbeeld is waar. Nochtans volgt uit de premissen noodzakelijkerwijze die conclusie.

1. Vink aan welke uitspraken waar zijn en geldig zijn.

	geldig	waar
Alles wat groen is, is vierkant. Deze driehoek is groen. Dus deze driehoek is vierkant.	x	
Alle vissen zwemmen in het water. Een guppy is een vis. Dus een guppy zwemt in water.	x	x
Alle Inuit zijn mensen. Alle Europeanen zijn mensen. Dus sommige Europeanen zijn Inuit.		
Alle dieren die een ei leggen zijn vogels. Een slang legt een ei. Dus een slang is een vogel.	x	

2. Werk een concreet voorbeeld uit van een redenering. Geef aan wat de premissen zijn en wat de conclusie is.

.....

.....

.....

Aristoteles heeft de theorie van de **sylogismen** uitgewerkt. Sylogismen zijn redeneringen die bestaan uit twee premissen en één conclusie. De logica van de sylogismen wordt de **sylogistiek** genoemd.

In de logica zijn redeneervormen opgesteld die altijd geldig zijn. Voldoet een redenering aan een van die vooraf bepaalde vormen, dan is ze dus **geldig**.

Om een redeneervorm te krijgen, moet abstractie gemaakt worden (= veralgemenen) van de feitelijke termen om er variabelen (= eenheden die ingewisseld kunnen worden voor specifieke waarden) voor in de plaats te zetten. Dat heet **formaliseren**.

Alle mensen zijn sterfelijk.

Alle Grieken zijn mensen.

Alle Grieken zijn sterfelijk.

Door de termen te vervangen door een variabele, ontstaat een redeneervorm.

Alle m zijn a (Als m wordt gezegd van elke a).

Alle b zijn m (en b gezegd wordt van elke m).

Alle b zijn a (dan is het noodzakelijk dat a wordt gezegd van elke b).

Voor de variabele b kan bijvoorbeeld een andere waarde ingevuld worden, zoals 'Belgen'. Daardoor krijg je opnieuw een geldige redenering.

Alle mensen (m) zijn sterfelijk (a).

Alle Belgen (b) zijn mensen (m).

Alle Belgen (b) zijn sterfelijk (a).

3. Vervang in de bovenstaande redeneervorm a, b, m door appels, vruchten en gezond, zodat een geldige redenering ontstaat.

.....

.....

.....

De syllogistiek is slechts één logisch systeem. De **propositielogica** is een uitgebreider logisch systeem. Het werkt met proposities. Een **propositie** is een uitspraak die waar of onwaar is. Ook in dat logisch systeem wordt de redenering onderzocht op geldigheid.

Een voorbeeld van een geldige redenering is de **modus ponens**. Dat is een redeneervorm met twee premissen, waarvan de eerste premisse een als-dan-uitspraak of voorwaardelijke uitspraak is.

Als het sneeuwt, dan wordt de grond wit.
Het sneeuwt.

Dus de grond wordt wit.

Om te weten of die geldige redenering waar is, moet elke uitspraak opnieuw gecontroleerd worden op waarheid. In dit geval gaat de eerste premisse niet altijd op: het kan bijvoorbeeld sneeuwen, maar de grond wordt niet wit omdat er een afdak boven staat.

Als de redeneervorm modus ponens geformaliseerd wordt, ontstaat het volgende.

als p, dan q	In de propositielogica wordt dat als volgt geschreven:	$p \rightarrow q$
<u>p</u>		<u>p</u>
dus q		q

4. Vervang in de bovenstaande redeneervorm (modus ponens) de letters p en q, zodat een geldige redenering ontstaat met de uitspraken of proposities.

- Je moet studeren. Je wilt slagen voor een toets.

.....
.....
.....

- Piet geeft een feest. Piet is jarig.

.....
.....
.....

- Helena gaat naar het shoppingcentrum. Helena neemt de bus.

.....
.....
.....

Logischerwijs kan uit de redeneerregel *als p dan q* (als p het geval is, dan is q het gevolg) worden afgeleid dat als het gevolg q niet het geval is, p ook niet het geval kan zijn. Die redenering heet de **modus tollens**.

Als we willen reizen, dan nemen we altijd het vliegtuig.
 We nemen het vliegtuig niet.

Dus we gaan niet op reis.

Als de redeneervorm modus tollens geformaliseerd wordt, ontstaat het volgende.

$p \rightarrow q$
 $\neg q$ (q is niet het geval: \neg = negatieteken)

 $\neg p$

5. Vervang p en q door de volgende termen, zodat een geldige redenering ontstaat.

- Er is vuur, er is zuurstof.

.....

- Hannan gaat naar school. Hannan neemt de bus.

.....

- Joris slaagt voor het examen. Joris studeert.

.....

2 Drogredenen

Drogredenen zijn redeneringen die juist lijken, maar ze zijn het niet. Er wordt, al dan niet opzettelijk, een fout gemaakt bij het logisch redeneren.

Drogredenen zijn zo oud als de straat. Al in de klassieke oudheid werden drogredenen opgelijst. **Plato** vermeldt in zijn dialoog *Euthydemus* redeneringen die niet kloppen. Ook zijn leerling **Aristoteles** vermeldt diverse drogredenen in zijn werk *Sophistikoi Elenchoi*. Die teksten staan nog altijd model voor het erkennen en ontmaskeren van drogredenen.

6. Ken je deze drogredenen nog? Geef een voorbeeld van de drogreden.

- Overhaaste veralgemening

.....

.....

- Op de man spelen in plaats van op de bal (ad hominem)

.....

.....

- Correlatie is niet altijd gelijk aan causaliteit

.....

.....

- Naturalistische drogreden

.....

.....

De lijst met drogredenen houdt hier niet op. Er zijn er nog veel meer.

3 Denkfouten

Om je te wapenen tegen foute informatie, zijn kritisch nadenken en logisch redeneren belangrijk. Nochtans is het niet vanzelfsprekend om logisch na te denken. Mensen maken vaak kromme redeneringen, halen foute argumenten aan of maken denkfouten. Kritisch leren nadenken betekent ook die denkfouten, drogredenen en foute redeneringen leren ontmaskeren.

Een **denkfout** is een onjuiste gedachtegang of redenering, waardoor foute beoordelingen ontstaan. Vaak worden dergelijke denkfouten onbewust gemaakt.

7. Waarom zijn de volgende uitspraken denkfouten?

- Je vindt dat vrouwen slecht kunnen parkeren. Op de parking van een grootwarenhuis zie je dat een autobestuurder het moeilijk heeft. Als je er uiteindelijk langs kunt, merk je dat het een vrouw is. Je reageert gefrustreerd: 'Het is weer een vrouw!'

Bevestigingsvooroordeel (confirmation bias)

Bij een beoordeling ben je – zonder dat je het weet – geneigd om alleen dat in aanmerking te nemen wat je visie of eerdere beoordeling bevestigt en vermijd je wat tegen je overtuiging ingaat.

- Op café hoor je twee vrouwen hun gal spuwen. Ze vinden dat al het huishoudelijk werk op hun schouders terecht komt. Een van de twee vrouwen roept plots uit: 'Alle mannen zijn egoïsten!'

Zwart-witdenken

Je maakt een extreme vereenvoudiging van de werkelijkheid, waardoor je geen nuances ziet tussen het ene en het andere uiterste.

- Je hebt schrik dat je de toets van wiskunde niet kunt. 's Morgens aan de ontbijttafel zeg je tegen je ouders: 'Ik voel me niet lekker. Mag ik thuisblijven?'

Emotioneel denken

Je baseert je oordeel op een gevoel. Je denkt dat iets waar is, omdat het naar je aanvoelen zo is.

- Je loopt met je beste vriendin op straat te babbelen, als je merkt dat de ladder van een ramenwasser de stoep blokkeert. Je vriendin vindt het vreemd dat je niet onder de ladder loopt. Je antwoordt: 'Onder een ladder lopen brengt ongelukt.'
-

Magisch denken

Je denkt dat je gedrag of gedachte een bepaalde gebeurtenis kan oproepen of verhinderen.

HOOFDSTUK 6 De wetenschappelijke methode

1 Wetenschapsfilosofie

De wetenschapsfilosofie is een discipline binnen de filosofie, die zich bezighoudt met het **kritisch reflecteren** over wetenschap en wetenschappelijk onderzoek. Hoe gaat de wetenschap te werk en komt ze tot kennis? Binnen die discipline bestaat er een onderscheid tussen twee soorten van filosofie.

— De algemene wetenschapsfilosofie

De wetenschapsfilosofie is 'algemeen', omdat ze de onderwerpen en vragen uit de verschillende wetenschappelijke disciplines overstijgt. Ze reflecteert kritisch over ...

- wat wetenschappers doen: experimenten en steekproeven uitvoeren, cijfers statistisch verwerken, wetten formuleren ...
- wat al dan niet mag of moet tijdens wetenschappelijk onderzoek: proefdieren gebruiken, militaire doeleinden dienen, ongeacht welk onderwerp bestuderen ...
- de gelijkenissen en verschillen tussen wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke kennis. Niet-wetenschappelijke kennis verwijst onder meer naar religie, ethiek en alledaagse feitenkennis.

— De speciale wetenschapsfilosofie

Binnen de speciale wetenschapsfilosofie staan de concepten en methodieken centraal die eigen zijn aan specifieke wetenschappelijke disciplines, zoals biologie, fysica, geschiedenis ...

Het belangrijkste gereedschap om tot betrouwbare kennis te komen, is de **wetenschappelijke methode**. Die ligt aan de basis van al het wetenschappelijk denken en is de sleutel om de wetenschappelijke en technologische vooruitgang in de laatste drie eeuwen te begrijpen.

2 Wetenschappelijke aanpak

2.1 Francis Bacon

Wetenschappelijke kennis wordt gerechtvaardigd door de wijze waarop ze verworven is. De manier om kennis te legitimeren, wordt de **wetenschappelijke methode** genoemd. Ze is tot stand gekomen door rationalisten als Descartes en empiristen als Francis Bacon.

Bacon was een pionier in de wetenschappelijke revolutie door een wetenschappelijke methode te ontwikkelen, waarbij hij de nadruk legde op het inductieve. Door waarnemingen en experimenten zou de mens tot kennis van de wetten van de natuur kunnen komen. Eerst kijken en feiten verzamelen, dan pas conclusies trekken. Zijn eis voor een geplande procedure bij onderzoek zorgde voor een omwenteling in de wetenschap. Een groot deel van zijn opvattingen maken tot vandaag deel uit van de methodologie.

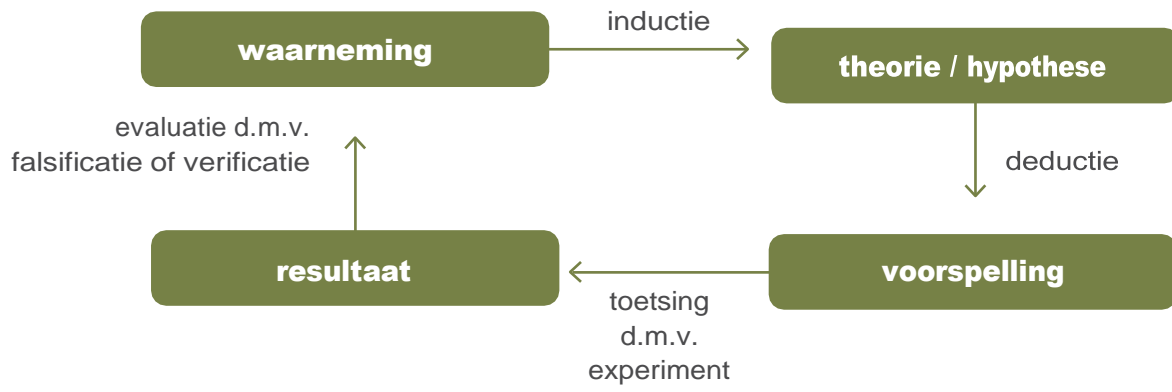
Francis Bacon

2.2 De empirische cyclus

Om wetenschappelijk te werk te gaan, kan informatie op een inductieve en een deductieve manier verzameld worden. Beide manieren komen voor als fasen in de empirische cyclus (of hypothetico-deductieve methode).

Om een antwoord te krijgen op een bepaalde onderzoeksvraag verzamelt een wetenschapper informatie op basis van een groot aantal **waarnemingen**. Op basis van die informatie kan hij een **hypothese** of een **theorie** opstellen. Dat proces heet **inductie**. De theorie of hypothese is waar zolang er geen informatie gevonden wordt die ingaat tegen de hypothese of theorie.

Op basis van die (algemeen geldende) hypothese of theorie kan een specifieke **voorspelling** worden gedaan. Dat proces heet **deductie**. De voorspelling moet daarna d.m.v. **experimenten** of proeven getoetst worden. Het **resultaat** van het experiment of de proef wordt ten slotte kritisch geëvalueerd. Er wordt nagekeken of de voorspelling bevestigd kan worden (**verificatie**) of weerlegd kan worden (**falsificatie**).

**4. Lees het voorbeeld van een empirische cyclus.
Vul de ontbrekende begrippen in bij de cijfers.**

Je hebt al een paar keer waargenomen dat meesjes in de tuin de balletjes vogelzaad laten hangen wanneer er kauwen in de buurt zijn. Dat leidt tot de hypothese dat meesjes bang zijn voor kauwen **(1)**. Daarna kun je voorspellen dat meesjes de balletjes opeten wanneer er geen kauwen in de buurt zijn, maar ze ongeroerd laten als er wél kauwen aanwezig zijn **(2)**. Daarna zorg je voor enkele situaties waarin er geen kauwen in de buurt zijn en enkele situaties waarin dat wel het geval is. Als je de resultaten analyseert en ziet dat de meesjes de balletjes wél opeten als er geen kauwen zijn, maar niet als er wél kauwen zijn **(3)**, dan heb je nieuwe kennis opgedaan. Als je echter zou vaststellen dat de aanwezigheid van kauwen er niet toe doet (de meesjes eten bv. niet van de balletjes, zelfs niet als er geen kauwen in de buurt zijn), dan weet je dat de hypothese niet klopt **(4)**. Je moet dan nieuwe waarnemingen doen om tot nieuwe hypothesen te komen (bv. misschien speelt de aanwezigheid van de buurjongen in zijn tuin een rol).

1.	3.
2.	4.

THEMA 3

Wat mag ik hopen?

HOOFDSTUK 7 Wat is de ideale staat?

Ook de klassieke denkers dachten al na over de vraag hoe een staat het best opgebouwd wordt. Ons woord 'politiek' is zelfs afgeleid van de Griekse term *politika*. Dat verwijst naar alles wat te maken heeft met de *polis* of stadstaat in het klassieke Griekenland.

Hoewel het oude Athene als de bakermat van de democratie wordt beschouwd, stonden filosofen als Plato en Aristoteles toch heel wantrouwig tegenover de democratie.

1. Plato

Plato stelde dat politiek een organisch gegroeid geheel was. Politieke gemeenschappen zouden zich m.a.w. spontaan ontwikkelen, tenzij er ingrepen van buitenaf waren.

In een van zijn bekendste werken, *Politeia* of *De Staat*, beschrijft Plato een dialoog tussen zijn leermeester Socrates en diens broer, Adeimantus. Socrates vergelijkt de maatschappij met een schip, om de gebreken van democratie te laten zien.

'Stel je een schip voor waarop zich het volgende afspeelt. De kapitein is een forse kerel, sterker dan zijn bemanningsleden, maar een beetje doof, en hij ziet ook niet zo best, en met zijn kennis van navigatie is het niet veel beter gesteld. Nu krijgt de bemanning onderling ruzie over de koers die het schip moet varen. Ieder vindt zichzelf de aangewezen persoon om het roer te hanteren, hoewel hij het vak nooit geleerd heeft en ook geen papieren heeft om aan te tonen waar en hoelang hij een opleiding zou hebben gevolgd. Ze gaan zelfs zover te beweren dat voor het besturen van het schip geen opleiding bestaat en zijn bereid korte metten te maken met iedereen die het tegendeel beweert. Ondertussen hangen zij zelf voortdurend om de kapitein heen en proberen hem op alle mogelijk manieren ertoe te bewegen het roer aan hen toe te vertrouwen. Soms worden degenen die erin slagen hem te overreden weer door anderen gedood of overboord gezet. De kapitein, die edele man, wordt met behulp van sterkedrank of iets anders uitgeschakeld, en de muiters nemen de leiding van het schip over, maken zich meester van de lading, en varen etend en drinkend verder op een koers die je van zulke lieden kunt verwachten. Bij dat alles geven ze hoog op van mensen die hen aan de macht kunnen helpen doordat ze de kunst verstaan met woorden of geweld de kapitein naar hun hand te zetten. Dat zijn in hun ogen vakkundige zeelieden, die alles van navigatie en scheepvaart weten. Wie weigert daaraan mee te werken, wordt bekritiseerd en als onbruikbaar beschouwd. Maar wat stuurmanskunst eigenlijk inhoudt, daarvan hebben ze niet het flauwste benul, dat het nodig is de verschillende seizoenen van het jaar te bestuderen, de hemel, de sterren, de winden en alles wat verder bij dat vak hoort, om werkelijk in staat te zijn een schip te leiden, en dat er dus maar één reden kan zijn iemand het roer in handen te geven, namelijk competentie op het gebied van navigatie, en dat populariteit daarmee niets uitstaande heeft. Als dat dus de toestand is op een schip, geloof je dan niet dat mensen met werkelijke stuurmanscapaciteiten door de opvarenden zullen worden beschouwd als volslagen onbenullen, ons onbruikbare mensen die maar wat naar de sterren staan te turen?'

'Zeker.'

'Ik neem aan dat je geen nadere uitleg van de vergelijking nodig hebt om in te zien dat hij betrekking heeft op de houding die de maatschappij aanneemt tegenover de echte intellectuelen. Je zult begrijpen wat ik bedoel.'

Plato. (2009). *De ideale staat (Politeia)*. Uitgeverij Athenaeum.

1. Welke kritiek uit Plato hier op de democratie?

.....

.....

2. Toon op basis van het verdere verloop van Socrates' leven aan dat hij de gevaren van inspraak van het volk zelf aan den lijve heeft ondervonden.

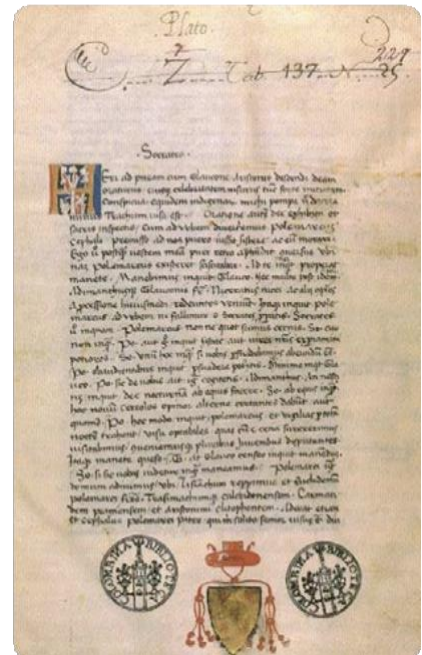
.....

.....

De ideeën die Plato uitwerkte over de ideale staat kwamen rechtstreeks voort uit zijn visie op **rechtvaardigheid**. Mensen zijn volgens hem van nature ongelijk. Hij onderscheidt **drie groepen** in de samenleving op basis van de drie zielsdelen: het begerende, het strevende en het kennende zielsdeel.

Elke groep moet de rol vervullen die hem toekomt. De **laagste klassen**, bij wie het begerende zielsdeel met genot en verlangens de overhand heeft, moeten instaan voor de productie van goederen. Zij hebben een economische functie. De **middenklasse** kenmerkt zich door moed, omdat het strevende zielsdeel de overhand heeft. Die klasse moet daarom optreden als wachter en zo de beschermende functie uitoefenen.

De **hoogste klasse** beschikt, door het overwicht van het kennende zielsdeel, over kennis en moet daarom de besturende functie op zich nemen. Als de samenleving op die manier wordt opgebouwd, is ze volgens Plato rechtvaardig.

Manuscript van Politeia uit 1401

3. Sluit die zienswijze aan bij onze huidige visie op rechtvaardigheid?

.....

.....

De *Allegorie van de grot* van Plato (zie hoofdstuk 4) is eveneens een onderdeel van het werk *Politeia*.

4. Combineer Plato's visie op de samenleving en wie ze moet leiden met zijn visie uit de Allegorie van de grot.

- Wie uit de Allegorie behoren volgens Plato tot de hoogste klasse? Motiveer je antwoord.

.....

.....

- Welke groep moet de samenleving dus besturen?

.....

.....

Die speciaal tot besturen opgeleide klasse noemde Plato de **filosoof-koningen**. Ze zijn onbaatzuchtig en werken enkel voor het algemeen belang.

5. Over welke twee belangrijke eigenschappen moet een leider volgens Plato dus beschikken?

.....

6. Beantwoorden onze huidige leiders volgens jou aan het profiel dat Plato voorstelt?

- Zo ja, maakt dat hen goede leiders?
- Zo nee, zouden we er baat bij hebben de ideeën van Plato op te volgen?
- Motiveer telkens je antwoord.

.....

.....

.....

.....

2. Aristoteles

Als leerling van Plato nam Aristoteles de invulling over van politiek als organisch geheel waarin iedereen een plaats heeft. Maar hij volgde zijn visie over de filosoof-koningen niet. Hij vreesde dat die aanpak in de praktijk zou neerkomen op tirannie, omdat het onmogelijk is koningen te vinden die echt filosofisch zijn ingesteld.

Aristoteles

Aristoteles was een rasechte politicus. Hij was ervan overtuigd dat politiek noodzakelijk was om te komen tot een goed leven. In **Politika**, zijn politieke hoofdwerk, schreef hij: ‘Het is natuurlijk wenselijk dat een individu het goede nastreeft, maar het is veel verfijnder en hoogstaander om dat te doen voor een staat of voor een volk.’

Om na te gaan waaruit dat goede dan wel moest bestaan, onderzocht Aristoteles welke regeringsvormen er in de staten van het Middellandse Zeegebied bestonden. Hij probeerde daarbij aan te geven in welke mate ze de burger in staat stelden ‘het goede leven en het goede handelen’ na te streven en aan welke voorwaarden (zoals inwonersaantal en ligging) ze moesten voldoen om succesvol te zijn. Verder deelde hij de regimes ook in op basis van wie er baat bij heeft. Zo onderscheidde hij constitutionele of ‘goede’ en despotische of ‘perverse’ politieke regimes.

		Wie heerst?		
		Eén persoon	Enkelen	Velen
Wie profiteert?	Bestuurders (despotisch)	tirannie	oligarchie	volksdemocratie
	Iedereen (constitutioneel)	monarchie	aristocratie	politè/eia (constitutionele democratie)

De *polité* of *politeia* was volgens Aristoteles de meest ideale van alle bestuursvormen. Het was een gecombineerde vorm van aristocratie en democratie. Het bestuur was in handen van de middenklasse, die niet rijk maar ook niet arm was en daarom het algemeen belang het best zou dienen.

7. Beschouwt Aristoteles de volksdemocratie als een goed of een slecht politiek regime? Motiveer je antwoord.

.....

.....

8. Hoe valt zijn standpunt te verklaren?

.....

.....

9. Welk gemeenschappelijk kenmerk hebben de goede regimes volgens Aristoteles?

.....

.....

10. Welk gemeenschappelijk kenmerk hebben de slechte regimes volgens Aristoteles?

.....

.....

11. Denk je dat het de staat ten goede zou komen als sommige groepen uitgesloten werden van (onrechtstreekse) deelname aan de macht? Motiveer je antwoord.

.....

.....

3. Machiavelli

Niccolò Machiavelli (1469-1527) was een Italiaanse diplomaat en politiek filosoof. In tegenstelling tot Plato en Aristoteles geloofde hij niet in een universele orde, waarin een heldere rechtvaardigheid aanwezig was. Burgers worden gedreven door verschillende verlangens of stemmingen en houden er daarom onverzoenbare visies op na. Het politieke spel is dus zeker niet harmonieus, maar zit vol conflicten.

Terwijl Thomas More in 1516 zijn *Utopia* schreef, verstuurde Machiavelli zijn bekendste werk *Il Principe* of *De heerser* naar de Florentijnse leider Lorenzo de' Medici. Daarin formuleerde hij voor hem een aantal adviezen om Italië te verenigen. Dat was toen nog verdeeld in verschillende stadstaten. Hij pleitte daarbij voor een realistische kijk op de politiek. Centraal staan zijn ideeën over hoe de macht te verwerven en te behouden, en hoe de staat te beschermen.

Niccolò Macchiavelli

12. Lees een eerste fragment uit *Il Principe*.

Over wreedheid en barmhartigheid

Want over mensen kan men de volgende algemene uitspraak doen: ze zijn ondankbaar en wispelturig, ze veinzen en verbloemen, ze mijden het gevaar en zijn gek op geld. Als je goed voor ze bent, zijn ze een en al toewijding en bereid om voor je te vechten, om hun bezit, hun leven, hun kinderen te offeren, zoals ik al zei, zolang je daar nog geen behoefte aan hebt; maar zodra de nood aan de man komt, beginnen ze oproer te kraaien, en is het met de vorst die volledig vertrouwd heeft op hun beloften en geen andere voorzorgsmaatregelen heeft genomen, gebeurd. Want vriendschappen die je verwerft met geld in plaats van met een energiek en nobel optreden, worden wel betaald maar niet bezeten, en vallen niet te verzilveren als het moment daarvoor is aangebroken; en mensen zijn gauwer geneigd iemand kwaad te doen die zich geliefd heeft gemaakt dan iemand die zich gevreesd heeft gemaakt. Want vriendschap is een verplichtende band die, omdat de mensen nu eenmaal slecht zijn, scheurt zodra het eigenbelang om de hoek komt kijken; vrees daarentegen wordt gevoed door een angst voor bestraffing die nooit verdwijnt. Wel dient een vorst zich zó te laten vrezen dat hij weliswaar niet geliefd is, maar evenmin gehaat: want men kan heel goed gevreesd zijn zonder gehaat te zijn.

Machiavelli, N. (2009). Il Principe. Ambo.

- Welk mensbeeld heeft Machiavelli?

.....

- Hoe moet een leider zich, op basis van dat mensbeeld, volgens Machiavelli gedragen?

.....

- Waarom zou een leider zich zo moeten gedragen?

.....

13. Lees een tweede fragment uit *Il Principe*.

- Welke keuzes moet de leider bij zijn bestuur maken?
- Schematiseer je antwoord.

Of een vorst zich aan zijn woord dient te houden

Welnu, men dient te weten dat men op twee manieren strijden kan: ten eerste, met wetten; ten tweede, met geweld. De eerste manier is eigen aan de mens, de tweede aan het dier. Maar omdat de eerste manier vaak niet toereikend is, dient men zijn toevlucht te nemen tot de tweede: daarom dient een vorst zich zowel met dierlijke als met menselijke middelen te kunnen weren. Dit is vorsten in bedekte termen te verstaan gegeven door de oude schrijvers, als ze vertellen dat Achilles en vele andere leiders uit de oudheid werden toevertrouwd aan de centaur Chiron, die voor hun opvoeding diende zorg te dragen. Welnu, dat hun opvoeding werd toevertrouwd aan een kruising tussen een mens en een dier, betekent niets anders dan dat een vorst volgens beide naturen moet kunnen handelen; met één natuur alleen zal zijn macht nooit van lange duur zijn. Gegeven dus het feit dat een vorst zich met dierlijke middelen dient te kunnen weren, dient hij die te kiezen van de vos en van de leeuw: want een leeuw staat machteloos tegen vallen, en een vos staat machteloos tegen wolven. Men dient dus vos te zijn om de vallen te ontwaren, en leeuw om de wolven weg te houden. Wie alleen te werk gaat als een leeuw, weet niet hoe de zaken in de wereld functioneren. Gegeven het feit dat een vorst zich zowel van de rede (de menselijke middelen) als van geweld (de dierlijke middelen) dient te kunnen bedienen, dient hij van het geweld zowel de sluwheid (vos) als het geweld (leeuw) te kiezen.

Machiavelli, N. (2009). Il Principe. Ambo.

14. Bedenk een voor- en een nadeel van een staat die bestuurd wordt door een leider zoals omschreven door Machiavelli.

.....

.....

.....

.....

.....

HOOFDSTUK 8 Een rechtvaardige samenleving

1 Sociale rechtvaardigheid

Wat een samenleving rechtvaardig maakt, is een eerlijke verdeling van inkomen en rijkdom, van goederen, van rechten en plichten, en van macht. Een rechtvaardige samenleving geeft iedereen wat hem of haar toekomt, aldus de Amerikaanse filosoof **Michael Sandel** (1953). In die context is er sprake van **sociale rechtvaardigheid**. Het gaat hier namelijk over het samenleven van mensen en de eerlijke verdeling van wat mensen belangrijk vinden.

Michael Sandel

2 Inkomen en rijkdom

2.1 Meritocratie

De media berichten vaak over de groeiende kloof tussen rijk en arm. Van een gelijke verdeling van welvaart en goederen is er geen sprake. Volgens een nieuw rapport van Oxfam (2022), een organisatie die strijdt tegen honger in de wereld en die ontwikkeling bevordert, hebben de tien rijkste mensen hun inkomen op één jaar tijd verdubbeld, terwijl het inkomen van 99 % van de wereldbevolking is gedaald. Gezien de grote inkomensverschillen stelt Michael Sandel de vraag of we in een rechtvaardige samenleving leven. Zo zijn er ook grote verschillen in de sportwereld. Een topvoetballer verdient bijvoorbeeld meer dan een atleet die een gouden medaille wint op de Olympische spelen.

De Fransman Kylian Mbappé is een heel goede voetballer, die goed betaald wordt, maar toch niet behoort tot de tien rijke mensen. Nochtans verdient hij meer dan 56 miljoen per jaar. Dat is ruwweg 2000 keer meer dan iemand die een gewone job heeft. Verdient Mbappé het om zoveel te verdienen? De vraag is of het alleen aan de intensieve trainingen te danken is dat Mbappé een topvoetballer is. Hij heeft wellicht ook de juiste genen meegekregen. Zijn talent is met andere woorden ook de uitkomst van een genetische loterij.

In Vlaanderen verdienen specialisten in de geneeskunde al snel meer dan 100 000 euro per jaar. Onder de specialisten is er nog een groot verschil: een nierspecialist verdient meer dan 636 000 euro per jaar, terwijl een longspecialist het moet stellen met 195 000 euro per jaar. Het is echter niet eenvoudig om specialist te worden. Eerst moet je 6 jaar geneeskunde studeren. Afhankelijk van het studiegebied waarin je wilt specialiseren, duurt de opleiding nog eens 4 tot 7 jaar. Je kunt je de vraag stellen of chirurgen het verdienen om zoveel betaald te worden. Je moet er weliswaar hard voor werken om bijvoorbeeld een hartchirurg te worden. Bovendien hebben ze een beroep met een grote verantwoordelijkheid waar mensenlevens van afhangen.

We leven in een **meritocratie**, stelt Sandel. Dat is een samenleving waarin mensen naar hun **verdienste** worden beloond. Iemand kan een betere maatschappelijke positie bekomen op basis van zijn inzet en capaciteiten. In een dergelijke samenleving is het gemakkelijk om iemands positie in de maatschappij te verantwoorden: succes in het leven is te danken aan je capaciteiten en het resultaat van ervoor gewerkt te hebben.

Sandel formuleerde het volgende gedachte-experiment over inkomensongelijkheid.

Mensen die een meritocratie verkiezen, vinden het rechtvaardig dat ze krijgen wat ze verdienen en verdienen wat ze krijgen. Succes behalen of falen is dus aan jezelf te danken. Een dergelijke opvatting houdt echter geen rekening met factoren waarop je zelf geen invloed hebt. Je hebt je geboorteplaats bijvoorbeeld niet kunnen kiezen. Ook over je sociale status heb je als kind geen zeggenschap gehad. Sandel stelt daarom de vraag of het wenselijk is om in een meritocratie te leven.

2.2 Rechtvaardige principes

Als het niet op basis van verdienste is, hoe bepaal je dan wat een rechtvaardige samenleving is? Volgens de Amerikaanse filosoof **John Rawls** (1921-2002) heeft de mens de neiging om vanuit zijn **eigenbelang** te denken en te handelen. Het is daarom moeilijk om te bepalen wat rechtvaardig is voor iedereen. Want wat jij als rechtvaardig ziet, zal waarschijnlijk gekleurd zijn door je eigenbelang. Rawls vindt rechtvaardige principes daarom belangrijker dan opvattingen over 'het goede handelen'. De vraag is dan hoe je tot rechtvaardige principes komt.

Gedachte-experiment Lees de situatie.

Stel je voor dat we Monopoly spelen met de volgende regel: voor je het spel begint te spelen, trek je een kaartje waarop het startgeld staat waarmee je moet beginnen. Ofwel heb je geluk en trek je een kaartje met een hoog startbedrag, ofwel heb je pech en heb je weinig startgeld. Je weet echter niet welk kaartje je gaat trekken en hoe je het ervan af zult brengen in het spel. Voor je echter het kaartje met het startbedrag krijgt, mag je de regels aanpassen volgens de onderstaande opties.

- Optie A: wie twee of meer gronden heeft kunnen aankopen, krijgt een beloning van € 200 boven op de € 200 die je ontvangt als je start passeert.
- Optie B: wie pech heeft gehad en slechts een of geen grond heeft kunnen kopen, krijgt een extra stimulans van € 200 boven op de € 200 die je krijgt als je start passeert.
- Optie C: wie meer dan twee gronden heeft kunnen kopen, betaalt bij het passeren van de start € 200.
- Optie D: wie een of geen grond heeft kunnen kopen, betaalt bij het passeren van de start € 200.

- Geef voor elke optie een goed argument.

- Argument optie A

.....

.....

- Argument optie B

.....

.....

- Argument optie C

.....

.....

- Argument optie D

.....

.....

- Wat is volgens jou de redelijkste optie, als je niet weet hoe je het gaat doen in het spel?

.....

.....

Juist omdat we geneigd zijn om te handelen vanuit eigenbelang, is het volgens Rawls noodzakelijk om te vertrekken vanuit een situatie waarin we niet weten in welke maatschappelijke positie we zitten, wanneer we rechtvaardige principes opstellen. Je weet niet wie je bent, wat je positie is op de maatschappelijke ladder (rijk of arm), je etniciteit, je geslacht of hoeveel je gaat verdienen. Hij noemt die denkbeeldige situatie de **oorspronkelijke of originele positie**. Je leven is als het ware verborgen achter een sluier. Rawls spreekt van de **sluier van onwetendheid**. Net zoals je met Monopoly niet weet welk kaartje (met veel of weinig startgeld) je gaat trekken, weet je niet hoe je leven gaat verlopen.

Vanuit de positie van onwetendheid (originele positie) kun je volgens Rawls pas nadenken over **rechtvaardigheid**. Iedereen zou namelijk in de positie van een arm kindje in een sloppenwijk of de positie van een superrijke manager kunnen terecht komen. Omdat je niet weet in welke positie je gaat terecht komen, ga je niet meer denken vanuit je eigenbelang, maar vanuit ieders belang. Dat is volgens Rawls de beste manier om tot rechtvaardige principes te komen. Want vanuit een situatie van niet weten, zal iedereen ervoor kiezen om de positie van de armen te verbeteren. Dat is namelijk de redelijkste keuze.

1. **Welke optie in het gedachte-experiment met Monopoly komt het best overeen met de opvatting van Rawls?**

.....

2. Welke regel zou jij voorstellen om het Monopolyspel (p. 160) of de loopwedstrijd uit het fragment van *De klas* (p. 157) rechtvaardiger te laten verlopen?

.....

.....

Dat iedereen kan deelnemen aan de samenleving is op zich een goede zaak. Nochtans kun je een samenleving moeilijk rechtvaardig noemen als iedereen van een verschillende maatschappelijke positie vertrekt. Je kunt het vergelijken met een hardloopwedstrijd: als de lopers van een verschillende startpositie vertrekken, kun je die wedstrijd moeilijk eerlijk en rechtvaardig noemen. Stel dat je de verschillen in startpositie tenietdoet of de verschillen kleiner maakt - wat in een hardloopwedstrijd gemakkelijker gaat dan in het leven - dan blijft het toch min of meer duidelijk wie de wedstrijd zal winnen: de beste lopers. Het is daarom niet voldoende om iedereen dezelfde startpositie toe te kennen.

Nigel Taltou amuseerde het publiek als de nieuwe *superhero the Freeze*. Tijdens de pauzes van de baseballwedstrijden van de Atlanta Braves konden moedige fans zich met hem meten op het vlak van loopsnelheid. Hij gaf de fans een grote voorsprong voor hij zelf in actie kwam. *The Freeze* haalde meermaals die minder getrainde fans in, tot grote vreugde van het publiek.

Rawls stelt daarom een alternatief voor. De positie van de minderbedeelden verbeteren, wil niet zeggen dat iedereen evenveel moet krijgen of dat iedereen van dezelfde startlijn moet vertrekken. Volgens Rawls mogen er verschillen zijn in maatschappelijke positie en inkomen, maar alleen als het de positie van de minderbedeelden ten goede komt. Hij noemt dat het **verschilprincipe**. Mensen mogen hun talenten ontwikkelen en rijkdom vergaren, zolang ze daarmee de minderbedeelden helpen.

Michael Sandel geeft twee bezwaren tegen Rawls' visie.

- Wat als mensen met een talent alleen mogen profiteren als ze daarmee de minderbedeelden helpen? Zouden zij dan niet ineens besluiten om hun talent niet meer te ontwikkelen? Zou bijvoorbeeld een chirurg niet kiezen voor een minder veeleisend beroep?
- Getalenteerde mensen moeten ook hard werken om uitzonderlijke prestaties te leveren. Mbappé heeft talloze uren getraind om zijn baltechniek en conditie te verbeteren. Verdienen mensen het niet om, los van hun talent, beloond te worden voor hun inspanning? Een minderbegaafde voetballer heeft misschien nog meer uren getraind, maar niemand zal beweren dat hij daarom nog meer moet verdienen dan Mbappé.

Antropia

ANTROPIA is een nieuwe methode voor de richtingen Humane wetenschappen en Maatschappij- en welzijnswetenschappen. Voor Humane wetenschappen zijn er drie leerwerkboeken: Sociologie & psychologie, Filosofie en Kunstbeschouwing. Voor Maatschappij- en welzijnswetenschappen zijn er twee leerwerkboeken: Sociologie & psychologie en Inleiding tot de filosofie. In deze uitgave (Inleiding tot de) Filosofie staan nieuwsgierigheid, twijfel en verwondering centraal. Je raakt vertrouwd met zowel hedendaagse denkers als antieke filosofen. Je leert kritisch nadenken en een eigen mening onderbouwen. Je doet kennis en inzicht op over de belangrijkste vragen en concepten binnen de geschiedenis van de filosofie. Telkens opnieuw word je uitgedaagd om stil te staan bij (het waarom van) alledaagse situaties en maatschappelijke problemen in een steeds digitalere wereld.

